

Kazimierz Górka, Marcin Łuszczczyk

Gospodarka nieobserwowana w Polsce i na świecie

Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania 41/2, 219-231

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Kazimierz Górka*

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

Marcin Łuszczuk**

Politechnika Opolska

GOSPODARKA NIEOBSERWOWANA W POLSCE I NA ŚWIECIE

Streszczenie

W artykule zaprezentowano przyczyny i tendencje zmian gospodarki nieobserwowanej jako zjawiska ekonomicznego i społecznego. Podjęto również próbę oceny jej wielkości i struktury. Zdaniem autorów, gospodarkę nieobserwowaną – chociaż m.in. daje pracę wielu bezrobotnym oraz zwiększa dochód narodowy – należy w zasadzie ograniczać i likwidować, nie licząc pewnych wyjątków, jak niektóre usługi pożyteczne społecznie, a jednocześnie trudne do uchwycenia i na ogół o niewielkiej skali. Można tego dokonać przez zmniejszanie kosztów działalności zarejestrowanej, np. drogą obniżania opłat i podatków, oraz zwiększania kosztów działalności w szarej i czarnej strefie poprzez obciążanie karami za obroty nierejestrowane i nielegalne, jak również poprzez poprawę skuteczności służb podatkowo-skarbowych.

Słowa kluczowe: gospodarka nieobserwowana, czarna strefa, szara strefa

Wprowadzenie

Działalność gospodarcza pozostająca poza oficjalną ewidencją jest zjawiskiem wielowymiarowym, a ocena jej wielkości sprawia poważne problemy zwłaszcza

* E-mail: gorkak@uek.krakow.pl

** E-mail: m.luszczuk@po.opole.pl

cza z punktu widzenia wpływów budżetowych. W dalszym ciągu istnieje też pewien nieład terminologiczny, który utrudnia poznanie charakteru zjawiska. Najszerszy zasięg ma termin „gospodarka nieobserwowana”¹. Obejmuje ona tzw. szarą strefę, czyli gospodarkę legalną, ale niezarejestrowaną, oraz czarną strefę, tj. gospodarowanie ścigane przez prawo, i gospodarkę nieformalną. W literaturze przedmiotu można również spotkać jeszcze inne terminy: gospodarka podziemna i ukryta (*underground economy, hidden economy*), a także gospodarka cienia (*shadow economy*), praca na czarno (*black work, travail noir, Schwarzarbeit*). Często też niektórzy autorzy, w zależności od potrzeb, odmiennie definiują analizowane zjawiska.

Gospodarka nieobserwowana jest rezultatem naturalnego dążenia przedsiębiorców do zwiększania dochodów, jak również ich oporu wobec działań regulacyjnych państwa, co skutkuje takimi zachowaniami, jak świadome unikanie płacenia podatków, ceł, ubezpieczeń społecznych, opłat ekologicznych i innych świadczeń na rzecz instytucji państwowych i samorządowych, a także sztuczne zawyżanie kosztów uzyskania przychodów celem obniżenia wysokości podatku dochodowego. Dlatego gospodarkę nieobserwowaną – chociaż m.in. daje pracę wielu bezrobotnym oraz zwiększa dochód narodowy – należy w zasadzie ograniczać i likwidować, nie licząc pewnych wyjątków, jak niektóre usługi pożyteczne społecznie, a jednocześnie trudne do uchwycenia i na ogół o niewielkiej skali (np. odpłatna pomoc sąsiedzka, korepetycje, opieka nad chorymi i starszymi).

Celem opracowania jest zaprezentowanie rodzajów i przyczyn oraz tendencji zmian gospodarki nieobserwowanej jako zjawiska ekonomicznego i społecznego, jak również próba oceny jej wielkości i struktury oraz sformułowanie zaleceń dla polityki gospodarczej i społecznej w kwestii oddziaływania państwa na szarą strefę.

1. Elementy składowe oraz przyczyny powstawania gospodarki nieobserwowanej

Elementy składowe gospodarki nieobserwowanej można pogrupować w następujący sposób:

---

¹ Dotychczas, często nawet w dokumentach rządowych, używano określenia „gospodarka nieformalna”, ale po wprowadzeniu Europejskiego Systemu Rachunków Narodowych ESA2010 autorzy przyjęli terminologię, tj. pojęcie „gospodarka nieobserwowana”, i klasyfikację zgodną z rozporządzeniem Unii Europejskiej. Mimo oficjalnych zmian terminy: gospodarka nieobserwowana i gospodarka nieformalna, uważane są za pojęcia synonimiczne. W Polsce dość powszechnie, ale błędnie używa się zwłaszcza potocznie terminu „szara strefa” dla całej gospodarki nieobserwowanej.

- gospodarka ukryta podmiotów zarejestrowanych przez zaniżanie obrotów oraz sztuczne zwiększanie kosztów (np. sprzedaż poza fakturą, fikcyjne umowy o zakupie usług doradczych);
- produkcja i sprzedaż wyrobów bądź usług o charakterze legalnym przez podmioty niezarejestrowane (np. usługi remontowo-budowlane świadczone przez rolników lub osobę bez oficjalnego zatrudnienia);
- usługi trudne do uchwycenia i o niewielkiej skali (jak np. korepetycje), niezarejestrowane, ale przynoszące niewielkie korzyści z tytułu wpływów budżetowych (zwłaszcza w relacji do tzw. kosztów transakcyjnych i kosztów zwalczania tych nieprawidłowości);
- gospodarka przysług wyświadczanych w ramach stosunków społecznych o charakterze dobrosąsiedzkim bądź – coraz częściej – także między przedsiębiorstwami;
- działalność zawsze ścigana, jak przemyt na dużą skalę, produkcja i handel narkotykami, organizowanie prostytucji.

W sposób syntetyczny podział gospodarki nieobserwowanej został zawarty w rozporządzeniu Parlamentu Europejskiego wprowadzającym europejski system rachunków narodowych i regionalnych. W dokumencie tym przez gospodarkę nieobserwowaną uważa się tę część działalności produkcyjnej, której nie można bezpośrednio wychwycić. Składa się z następujących elementów²:

- działalność nielegalna – taka jednak, w której przypadku strony transakcji gospodarczej są dobrowolnymi partnerami;
- działalność ukryta – w której przypadku transakcje są wprawdzie legalne, ale nie są oficjalnie zgłaszane w celu obniżenia obciążeń podatkowych;
- działalność nieformalna – czyli taka, która nie podlega oficjalnej rejestracji.

Wśród przyczyn powstawania i utrzymywania się na większą skalę gospodarki nieobserwowanej przedsiębiorcy eksponują rosnącą ingerencję państwa w życie gospodarcze i związany z tym nadmierny fiskalizm – w opodatkowaniu dochodów oraz pracy – a więc ciężary podatkowe i socjalne, jak również trudności w uzyskaniu kredytu bankowego. Ale przyczyny te są głębsze i bardziej różnorodne, stanowiąc pochodną następujących czynników:

- wzrostu udziału usług w działalności gospodarczej, czyli sektora, w którym łatwiej zatrudniać pracowników na czarno oraz ukrywać obroty i dochody;
- wzrostu liczby małych przedsiębiorstw, w których z reguły łatwiej jest prowadzić część działalności z ominięciem przepisów podatkowych i innych;

² Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 549/2013 z dnia 21 maja 2013 r. w sprawie europejskiego systemu rachunków narodowych i regionalnych w Unii Europejskiej, Dz. UE L174/2013, art. 11.26.

- reakcji obronnych bezrobotnych oraz rodzin o niskich dochodach;
- tworzenia koncernów i holdingów (grup kapitałowych), które za pomocą tzw. rachunkowości agresywnej („kreatywnej”) prowadzą sztuczne transfery między oddziałami i spółkami córkami oraz stosują inne „kruczki prawne”;
- presji na zwiększanie zdolności konkurencyjnej przedsiębiorstw i obniżkę ich kosztów, a zwłaszcza kosztów pracy (wynagrodzeń, świadczeń socjalnych, ubezpieczeń społecznych);
- słabej „moralności podatkowej” i społecznej odpowiedzialności biznesu;
- niewystarczającej sprawności służb podatkowo-skarbowych.

Według badań ankietowych GUS główne powody pracy niezarejestrowanej można wypunktować w sposób następujący³:

- brak możliwości znalezienia legalnej pracy (53,1%),
- niewystarczające dochody (44,7%),
- wyższe płace w trybie bezumownym (24,0%),
- wysokie składki ubezpieczeniowe (17,5%),
- zbyt wysokie podatki zniechęcające do rejestracji dochodów (14,8%).

W tym zestawieniu występują więc zarówno czynniki typu podażowego, wynikające z bezrobocia i niskich płac, jak również czynniki o charakterze popytowym, tj. zapotrzebowanie ze strony przedsiębiorców na pracowników „na czarno”.

2. Skutki funkcjonowania gospodarki nieobserwowanej

Rozwój gospodarki nieformalnej – chociaż w sumie jest zjawiskiem niekorzystnym – na ogół nie wypiera rejestrowanego wytwarzania produktu krajowego, gdyż przedsiębiorstwa zarejestrowane mają większe możliwości inwestowania oraz konkurowania na rynku, zwłaszcza w długim okresie. Najważniejsze konsekwencje istnienia gospodarki nieformalnej sprowadzają się do zmniejszenia dochodów budżetu państwa i budżetów samorządów terytorialnego oraz osłabienia dynamiki PKB z powodu niższej wydajności pracy w tym sektorze, a także pogłębiania zjawisk patologicznych w procesach zarządzania i pracy. W sumie skutki o charakterze negatywnym są dość liczne i różnorodne – zmniejszenie dochodów budżetowych i możliwości finansowych państwa⁴:

- zafałszowanie statystyki oraz wskaźników makroekonomicznych, spadek zaufania do państwa;

³ *Praca nierejestrowana w Polsce w 2010 roku*, GUS, Warszawa 2011, s. 51.

⁴ K. Łapiński, M. Peterlik, B. Wyżnikiewicz, *Szara strefa w polskiej gospodarce w 2015 roku*, IBnGR, Warszawa 2015, s. 6.

- zniekształcanie rzeczywistych procesów gospodarczych i obrazu kraju na rynkach zagranicznych;
- wyłączenie osób pracujących w nierejestrowanej sferze gospodarki z systemu ubezpieczeń społecznych;
- zwiększenie wydatków na programy socjalne (np. dla osób udających bezrobotnych);
- straty przedsiębiorstw zarejestrowanych wynikające z podrabiania towarów („fałszywek”);
- konieczność konkurowania na rynku przedsiębiorców zarejestrowanych z podmiotami funkcjonującymi poza legalną gospodarką;
- pojawianie się na rynku produktów, dóbr i usług o niższej jakości, niespełniających powszechnie przyjętych norm;
- wytwarzanie więzi przestępczych wśród przedsiębiorców i pracowników szarej strefy oraz korumpowanie pracowników administracji rządowej i samorządowej, a także gospodarki oficjalnej.

Gospodarka nieformalna odznacza się również pewnymi walorami, które dają znać o sobie na ogół w krótkim czasie i które eksponują przede wszystkim socjologowie. Skutki o charakterze pozytywnym, istotne głównie ze względów społecznych, są następujące⁵:

- łagodzenie następstw stagnacji gospodarczej i bezrobocia;
- tworzenie tanich miejsc pracy, m.in. dla tzw. marginalnej siły roboczej (bezrobotnych, emerytów i rencistów, studentów, nielegalnych imigrantów);
- zwiększenie podaży tańszych towarów, co hamuje wzrost cen;
- okresowy wzrost rezerw dewizowych oraz dochodów z tytułu eksportu przygranicznego.

Istotnym krokiem w dziedzinie badań nad gospodarką nieobserwowaną było dokonanie w 1993 roku zmian w zasadach liczenia dochodu narodowego w postaci wprowadzenia systemu rachunków narodowych SNA-93, według którego do produktu krajowego brutto wlicza się efekty wszelkiej działalności gospodarczej w postaci wytwarzania wyrobów i świadczenia usług bez względu na stopień ich legalności. Dlatego wzrosło znaczenie szacowania wielkości gospodarki nieformalnej i Główny Urząd Statystyczny podjął badania w tej dziedzinie (wcześniej podejmowano proste szacunki poza rachunkami PKB). Wyniki tych badań wykorzystuje się w rachunkach narodowych praktycznie od 1996 roku. W związku z przyjęciem w Unii Europejskiej nowego systemu rachunków narodowych od 1 września 2014 roku szacuje się także udział w PKB produkcji

⁵ K. Łapiński, M. Peterlik, B. Wyżnikiewicz, *Szara strefa w polskiej gospodarce*, IBnGR, Warszawa 2014, s. 6.

nielegalnej, objętej czarną strefą (narkotyki, prostytutka, przemysł papierosów). Zmiany w sposobie liczenia PKB przyniosły w Polsce jego wzrost w 2013 roku o 1,6% PKB, w tym z tytułu działalności nielegalnej o 0,8% PKB (tabela 1), przy czym największy udział miała produkcja i handel narkotykami, której wartość stanowiła około 75% całej działalności nielegalnej⁶.

W Polsce najbardziej kompleksowe i wiarygodne badania gospodarki nieformalnej prowadzi Zakład Badań Statystyczno-Ekonomicznych GUS i PAN⁷. Badania prowadzi również Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, a w pewnych kwestiach także Ministerstwo Finansów. Z upływem czasu badania podejmują ponadto inne ośrodki naukowe, w tym Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie⁸. Na wyróżnienie zasługuje przede wszystkim ośrodek kielecki⁹, gdzie przy Urzędzie Statystycznym powołano Centrum Badań Szarej Strefy, a także ośrodek łódzki¹⁰.

Tabela 1. Wpływ zmian z tytułu wdrożenia ESA2010 na poziom nominalny PKB w Polsce

Wyszczególnienie	2010	2011	2012	2013
PKB według ESA95 (mln zł)	1 416 585,0	1 528 127,0	1 596 378,0	1 635 746,0
PKB po rewizji (mln zł)	1 437 357,0	1 553 582,0	1 615 894,0	1 662 052,0
Ogółem zmiana nominalna PKB (mln zł)	20 772,0	25 455,0	19 516,0	26 306,0
Zmiana (% PKB)	1,5	1,7	1,2	1,6
w tym z tytułu działalności nielegalnej (% PKB)	0,7	0,7	0,8	0,8

Źródło: *Wdrożenie Europejskiego Systemu Rachunków Narodowych i Regionalnych w Unii Europejskiej (ESA2010) do polskich rachunków narodowych. Zmiany metodologiczne oraz ich wpływ na główne agregaty makroekonomiczne. Notatka informacyjna*, GUS, Warszawa 2014, s. 9.

⁶ *Wdrożenie Europejskiego Systemu Rachunków Narodowych i Regionalnych w Unii Europejskiej (ESA2010) do polskich rachunków narodowych. Zmiany metodologiczne oraz ich wpływ na główne agregaty makroekonomiczne. Notatka informacyjna*, GUS, Warszawa 2014, s. 16.

⁷ *Szara gospodarka w Polsce. Rozmiary, przyczyny, konsekwencje*, red. L. Zienkowski, z. 233, GUS i PAN, Warszawa 1996; *Rachunki narodowe według sektorów i podsektorów instytucjonalnych 2000–2005*, GUS, Warszawa 2007.

⁸ *Wokół zagadnień gospodarki nieformalnej*, red. A. Karwińska, A. Surdej, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2004; K. Górka, *Gospodarka nieformalna w Polsce*, w: *Przedsiębiorczość jako niewykorzystane źródło sukcesu polskiej gospodarki*, red. E. Okoń-Horadyńska, PTE, Warszawa 2009, s. 102–123; K. Górka, *Kierunki zmian gospodarki nieformalnej w Polsce*, Zeszyty Naukowe UEK nr 860, Kraków 2011, s. 53–66.

⁹ B. Zbroińska, *Aktywność podatkowa w zarządzaniu przedsiębiorstwem*, Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej w Kielcach, Kielce 2006; B. Zbroińska, *Koszty transakcyjne skarbowości*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, Kielce 2011.

¹⁰ *Zarządzanie wzrostem małych i średnich przedsiębiorstw w kontekście szarej strefy*, red. E. Stawasz, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2008.

3. Wielkość i struktura gospodarki nieobserwowanej w Polsce

W gospodarce nieobserwowanej pracowało w 2010 roku 1,2 mln osób, czyli 8,6% zatrudnienia oficjalnego¹¹. Dla około 54% pracujących w szarej strefie jest to ich podstawowe zatrudnienie – z powodu braku legalnej pracy, a także z powodu patologii w niektórych grupach społecznych. Mężczyźni stanowią około 64%, a kobiety 36% ogółu zatrudnienia w gospodarce nieformalnej¹².

Strukturę zatrudnienia w gospodarce nierejestrowanej według rodzajów prac można przedstawić w sposób następujący¹³:

- prace rolne i ogrodnicze (21,9%),
- remonty i naprawy budowlane (17,8%),
- usługi budowlane i instalacyjne (14,6%),
- usługi sąsiedzkie (7,4%),
- handel (5,2%),
- usługi turystyczne (5,1%),
- usługi fryzjerskie i kosmetyczne (4,1%),
- opieka nad dziećmi i osobami starszymi (3,1%),
- przeglądy i naprawy samochodów (2,9%),
- usługi transportowe (2,5%),
- prace domowe (2,0%).

Rachunki prowadzone przez GUS uwzględniają jedynie część gospodarki nieobserwowanej – działalność ukrytą polegającą na wytwarzaniu wyrobów lub świadczeniu usług, które nie są zabronione przez prawo, jednak jej rozmiary są w całości bądź w części ukrywane przed organami administracji państwowej. GUS zalicza do niej przede wszystkim ukrywanie pełnych efektów działalności zarejestrowanych podmiotów gospodarczych i działalność gospodarczą nierejestrowaną – prowadzoną na własny rachunek. W latach 2009–2012 udział działalności ukrytej w tworzeniu PKB wyniósł około 13–14%¹⁴.

¹¹ Obliczenia własne na podstawie K. Łapiński, M. Peterlik, B. Wyżnikiewicz, *Szara strefa w polskiej gospodarce w 2015 roku...*, s. 25; *Praca nierejestrowana w Polsce w 2010 roku...*, s. 31; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2014*, GUS, Warszawa 2014, s. 239.

¹² *Praca nierejestrowana w Polsce w 2010 roku...*, s. 31; 63.

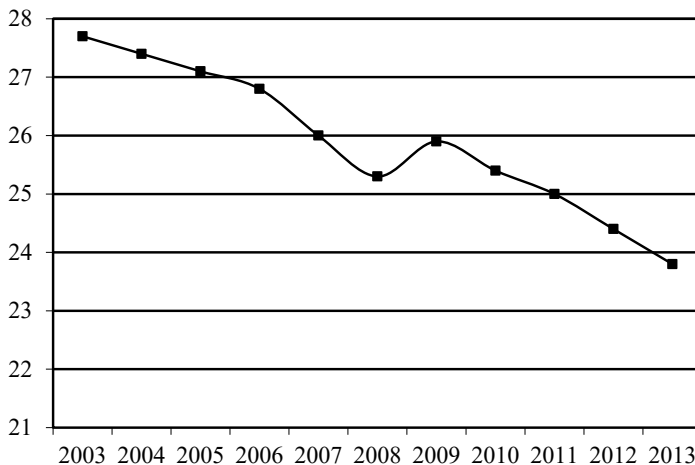
¹³ Tamże, s. 73.

¹⁴ *Rachunki narodowe według sektorów i podsektorów instytucjonalnych 2009–2012*, GUS, Warszawa 2014, s. 365 i 368.

Rola gospodarki ukrytej podlegała istotnym zmianom. Przedstawia to w ujęciu historycznym następujące zestawienie (według oceny GUS¹⁵ i innych szacunków¹⁶, w tym własnych):

- lata 70.   około 3% dochodu narodowego,
- lata 80.   5–7% dochodu narodowego,
- rok 1992   około 20% dochodu narodowego,
- rok 1995   15–19% PKB,
- rok 2000   14,4–17% PKB,
- rok 2005   14–15,9% PKB,
- rok 2010   14–20% PKB.

Rysunek 1. Rozmiary gospodarki nieobserwowanej w latach 2003–2013 w Polsce (% PKB)

Źródło: F. Schneider, K. Raczkowski, *Size and development of the shadow economy and of tax evasion within Poland and of its neighbouring countries from 2003 to 2013: some new facts*, w: *The Economic Security of Business Transactions. Management in Business*, ed. K. Raczkowski, F. Schneider, Chartridge Books Oxford, Oxford 2013, s. 11–12.

¹⁵ Tamże, s. 368–369; *Rachunki narodowe według sektorów i podsektorów instytucjonalnych 2000–2004*, GUS, Warszawa 2006, s. 468.

¹⁶ M. Pasternak-Malicka, *Zatrudnienie nierejestrowane w kontekście problematyki bezrobocia w Polsce*, „Studia BAS” 2013, nr 4(36), s. 33; K. Łapiński, M. Peterlik, B. Wyżnikiewicz, *Szara strefa w polskiej gospodarce...*, s. 20; F. Schneider, K. Raczkowski, *Size and development of the shadow economy and of tax evasion within Poland and of its neighbouring countries from 2003 to 2013: some new facts*, w: *The Economic Security of Business Transactions. Management in Business*, ed. K. Raczkowski, F. Schneider, Chartridge Books Oxford, Oxford 2013, s. 11–12.

Szacunek dla 2010 roku jest mniej dokładny, gdyż niektórzy autorzy są zdania, że osłabienie gospodarcze oraz przejawy wchodzenia do szarej strefy także wielkiego biznesu powodują szybszy wzrost gospodarki nieobserwowanej. Jako dowód rozbieżności w ocenach gospodarki nieobserwowanej w Polsce warto przytoczyć oszacowanie Komisji Europejskiej dla lat 2000–2005 w wysokości około 14%. Z kolei, zgodnie z raportem Instytutu Badań nad Gospodarką Rynkową (IBnGR), rozmiary działalności nieobserwowanej w latach 2010–2013 wyniosły 19,5–21% PKB. Według szacunków IBnGR wartość szarej strefy w Polsce wyniosła w 2014 roku 364 mld zł i w ujęciu nominalnym ma tendencję wzrostową. Instytut prognozował, że w 2014 roku nastąpił wzrost wartości dodanej w gospodarce nieobserwowanej o 12 mld zł¹⁷. Z kolei wyniki badań prof. Friedricha Schneidera z Uniwersytetu w Linzu (Austria) wskazują, że udział ten w 2005 roku przekraczał nawet 27% PKB, a w 2013 roku wyniósł 23,8% (rysunek 1)¹⁸.

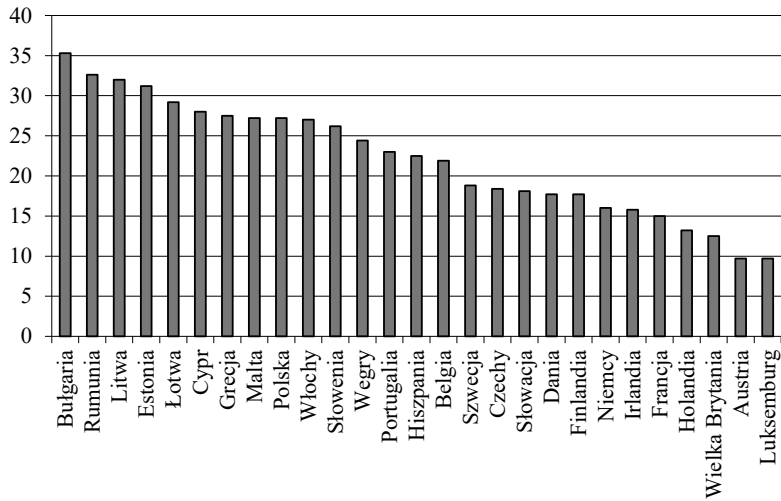
4. Wielkość gospodarki nieobserwowanej w wybranych krajach

Rozmiary gospodarki nieformalnej są wyraźnie mniejsze w krajach wysoko rozwiniętych niż w innych państwach, zwłaszcza słabo rozwiniętych i źle zorganizowanych. Jednak w krajach bogatszych szara strefa rośnie aż 2–3 razy szybciej niż ich gospodarka formalna. Udział gospodarki nieobserwowanej w PKB w krajach OECD, w tym w krajach Europy Zachodniej, w latach 70. i 80. wynosił na ogół 2–5%, a w okresie po 1995 roku w wielu z nich wzrósł do 10–15%, a nawet więcej (rysunek 2).

Jeszcze większy udział gospodarki nieobserwowanej w PKB notowany jest w krajach słabiej rozwiniętych. Na przykład w Macedonii, Rosji i Ukrainie waha się w granicach 45–60%, a w niektórych krajach afrykańskich sięga nawet 70% PKB. Nierejestrowana działalność gospodarcza prowadzi do ubytku dochodów budżetowych. W Polsce szacowany jest on na ponad 30 mld euro, a we Włoszech nawet 180 mld euro rocznie (rysunek 3).

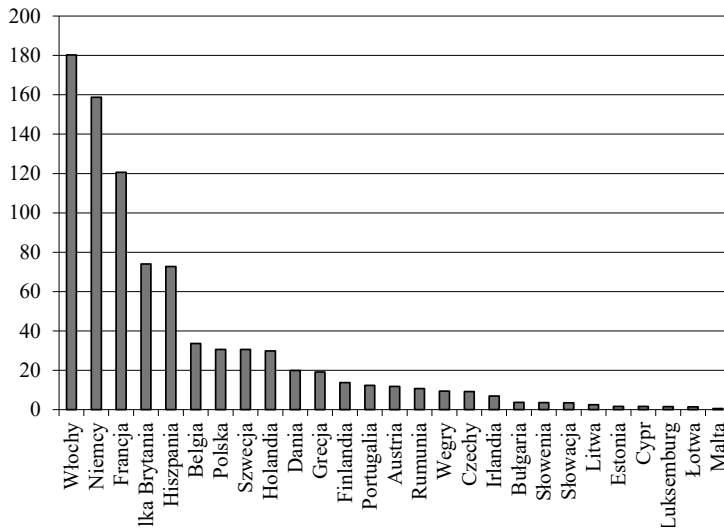
¹⁷ K. Łapiński, M. Peterlik, B. Wyżnikiewicz, *Szara strefa w polskiej gospodarce...*, s. 23.

¹⁸ F. Schneider, K. Raczkowski, *Size and development...*, s. 11–12.

Rysunek 2. Udział gospodarki nieobserwowanej w 2009 roku w krajach UE (% PKB)

Źródło: opracowanie własne na podstawie R. Murphy, *Closing the European tax gap. A Report for Group of the Progressive Alliance of Socialists & Democrats in the European Parliament*, Tax research LLP, Norfolk 2012, s. 10–11.

Rysunek 3. Ubytek dochodów budżetowych z tytułu funkcjonowania gospodarki nieobserwowanej w 2009 roku (mld euro)

Źródło: opracowanie własne na podstawie R. Murphy, *Closing the European tax gap...*, s. 10–11.

Podsumowanie

Wraz z rozwojem społeczno-gospodarczym i związanym z nim zmianami strukturalnymi, a zwłaszcza na skutek postępu w komputeryzacji i informatyzacji gospodarki, również w sektorze szarej i czarnej strefy obserwujemy nowe tendencje, wśród których wyróżniamy nowe lub nabrzmiałe zjawiska:

- intensyfikacja przemytu na skalę handlową, produkcji i handlu narkotykami, fałszowania pieniędzy oraz wyłudzenia kredytów bankowych i nienależnego zwrotu podatku VAT, a także podrabiania towarów znanych marek;
- wykorzystywanie internetu do hazardu i zakładów bukmacherskich, sprzedaży „fikcyjnych kosztów”, tj. faktur celem obniżenia zobowiązań podatkowych, oszukiwania w promocji i sprzedaży towarów i usług przez serwisy aukcyjne i pojedynczych oszustów, wyprowadzanie pieniędzy z kont bankowych;
- wzrost liczby zjawisk o charakterze mafijnym, czyli z udziałem urzędników państwowych lub samorządowych.

Analizując przykłady funkcjonowania współczesnej gospodarki nieobserwowanej, można uogólnić, że niektórzy gangsterzy, kradnący dotąd samochody lub napadający na kantory, coraz częściej zmieniają profesję i podejmują się realizacji „nowoczesnych” procedur oszustw na dużą skalę. W tym celu zatrudniają prawników, hakerów komputerowych, podstawianych producentów lub budowlanców (tzw. słupy), aby tworzyć fikcyjne firmy celem wygrania przetargów na budowę obiektów, dostawy wyrobów bądź usługi, uzyskania kredytu bankowego lub dotacji z funduszy celowych (w tym unijnych). Po uzyskaniu zaliczki, kredytu lub dotacji po prostu likwidują firmę.

Reasumując, gospodarkę nieobserwowaną należy z wielu względów ograniczać – przez zmniejszanie kosztów działalności zarejestrowanej (np. drogą obniżania opłat i podatków) oraz zwiększania kosztów działalności w szarej i czarnej strefie poprzez obciążanie karami za obroty nierejestrowane i nielegalne, jak również poprzez poprawę skuteczności służb podatkowo-skarbowych. W szczególności powinno się zwalczać nowe formy i przejawy gospodarki nieobserwowanej poprzez lepszą organizację i wyposażenie odpowiednich służb skarbowych, a także lepszą wokół nich atmosferę społeczną.

Literatura

- Górka K., *Gospodarka nieformalna w Polsce*, w: *Przedsiębiorczość jako niewykorzystane źródło sukcesu polskiej gospodarki*, red. E. Okoń-Horadyńska, PTE, Warszawa 2009.
- Górka K., *Kierunki zmian gospodarki nieformalnej w Polsce*, Zeszyty Naukowe UEK nr 860, Kraków 2011.
- Łapiński K., Peterlik M., Wyżnikiewicz B., *Szara strefa w polskiej gospodarce*, IBnGR, Warszawa 2014.
- Łapiński K., Peterlik M., Wyżnikiewicz B., *Szara strefa w polskiej gospodarce w 2015 roku*, IBnGR, Warszawa 2015.
- Murphy R., *Closing the European tax gap. A Report for Group of the Progressive Alliance of Socialists & Democrats in the European Parliament*, Tax research LLP, Norfolk 2012.
- Pasternak-Malicka M., *Zatrudnienie nierejestrowane w kontekście problematyki bezrobocia w Polsce*, „Studia BAS” 2013, nr 4(36).
- Praca nierejestrowana w Polsce w 2004 roku*, GUS, Warszawa 2005.
- Praca nierejestrowana w Polsce w 2010 roku*, GUS, Warszawa 2011.
- Rachunki narodowe według sektorów i podsektorów instytucjonalnych 2000–2004*, GUS, Warszawa 2006.
- Rachunki narodowe według sektorów i podsektorów instytucjonalnych 2000–2005*, GUS, Warszawa 2007.
- Rachunki narodowe według sektorów i podsektorów instytucjonalnych 2009–2012*, GUS, Warszawa 2014.
- Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2014*, GUS, Warszawa 2014.
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 549/2013 z dnia 21 maja 2013 r. w sprawie europejskiego systemu rachunków narodowych i regionalnych w Unii Europejskiej*, Dz. UE L174/2013.
- Schneider F., Raczkowski K., *Size and development of the shadow economy and of tax evasion within Poland and of its neighbouring countries from 2003 to 2013: some new facts*, w: *The Economic Security of Business Transactions. Management in Business*, ed. K. Raczkowski, F. Schneider, Chartridge Books Oxford, Oxford 2013.
- Szara gospodarka w Polsce. Rozmiary, przyczyny, konsekwencje*, red. L. Zienkowski, z. 233, GUS i PAN, Warszawa 1996.
- Wdrożenie Europejskiego Systemu Rachunków Narodowych i Regionalnych w Unii Europejskiej (ESA2010) do polskich rachunków narodowych. Zmiany metodologiczne oraz ich wpływ na główne agregaty makroekonomiczne. Notatka informacyjna*, GUS, Warszawa 2014.
- Wokół zagadnień gospodarki nieformalnej*, red. A. Karwińska, A. Surdej, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2004.

- Zarządzanie wzrostem małych i średnich przedsiębiorstw w kontekście szarej strefy*, red. E. Stawasz, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2008.
- Zbroińska B., *Aktywność podatkowa w zarządzaniu przedsiębiorstwem*, Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej w Kielcach, Kielce 2006.
- Zbroińska B., *Koszty transakcyjne skarbowości*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, Kielce 2011.

NON-OBSERVED ECONOMY IN POLAND AND IN THE WORLD

Abstract

In the article causes and tendencies of changes of the non-observed economy as the economic and social phenomenon were presented. An attempt of the evaluation of its size and structures were also made. According to the authors, non-observed economy – although it gives jobs to many unemployed persons as well as it increases the national income – it should be limited and eliminated, apart from certain exceptions, as some services useful socially but simultaneously difficult to be grabbed in general on a little scale. It is possible to succeed through reducing operating costs, for example by reducing payments and taxes and increasing operating costs in grey and black economy by not-registered and illegal burdening with penalties for trades, as well as through the improvement in the effectiveness of tax services.

Translated by Kazimierz Górka, Marcin Łuszczczyk

Keywords: non-observed economy, black economy, grey economy

JEL codes: E26, K42, O57